

NYHETER

Fattigdommen i Norge skumle er at det er

De endeløse matkøene har satt fyr på fattigdomsdebatten i år. Hvordan havnet vi her? Og hvorfor godtar politikerne at så mange trygdede går i minus hver eneste måned og må trygle om hjelp?

■ JENS MARIUS SÆTHER

– Jeg synes det er et skummelt tegn at gamle ideer har dukket opp igjen, at det er de samme fordommene mot fattige i dag som overklassen hadde på 1800-tallet.

Lege og forsker Ebba Wergeland (76) er fortsatt aktiv i samfunnsdebatten. Hun er spesialist i arbeidsmedisin og har vunnet flere priser for sin forskning.

Nylig dukket Wergeland opp i Debatten på NRK, der hun holdt en tordentale til norske politikere – som raskt ble spredd i sosiale medier.

Hun var invitert for å si noe om den såkalte arbeidslinja og forklare hvorfor norske politikere godtar at så mange trygdemottakere lever på en inntekt som ligger godt under EUs fattigdomsgrense.

Et nytt menneskesyn

I løpet av noen få minutter banket Wergeland inn sitt hovedpoeng: Årsaken til at svært mange trygdemottakere lever under fattigdomsgrensen i dag, er at det kom inn et nytt menneskesyn i sosialpolitikken på 1990-tallet.

– Politikerne fikk det for seg at trygdene måtte gjøres dårlige for at folk skulle bli motivert til å arbeide. I praksis betydde det kutt i trygdeytelsene, og det ble kalt arbeidslinja.

Ifølge Wergeland var det nye budskapet: Du kan hvis du vil, hvis vi bare truer med å kutte ytelsene.

Kort fortalt mener hun det nye menneskesynet førte til at politikken ikke lenger ble utformet med utgangspunkt i at folk flest helst vil være i arbeid og at arbeidsløshet skyldes mangel på muligheter, ikke mangel på vilje.

Wergeland understreker at denne endringen ikke bare skjedde i Norge, men i en rekke vestlige land.

– Den nye arbeidslinja kommer fra nyliberalismen og politikken til Reagan og Thatcher. Så ble den tatt opp av EU-landene og Norge.

Hun mener den nye arbeidslinja, eller mistillitslinja som hun liker å kalle den, er et klart brudd med etterkrigstidas sosialpolitikk og formålet med fol-

ketrygdloven, som trådte i kraft i 1967.

I formålparagrafen står det at folketrygden skal gi økonomisk trygghet gjennom inntektssikring til folk som av ulike årsaker ikke kan være i arbeid.

Det står også at folketrygden «skal bidra til utjevning av inntekt og levekår over den enkelte livsløp og mellom grupper og personer».

– Jeg skal ikke rose alle som var før, men tidligere jobbet man for at avstandene mellom høy og lav skulle krympe. Det er kastet på båten.

I en av sine artikler om tematikken, skriver Wergeland: «En gang ble trygdene utformet for å sikre økonomiske overføringer fra yrkesaktive til yrkespassive. De skulle motivere fattigdom ved å dempe forskjeller. Den nye sosialpolitikken satser på målrettede, behovsprøvde tiltak for de aller fattigste. Utjevning av forskjeller står ikke lenger på programmet».

» Jeg skal ikke rose alle som var før, men tidligere jobbet man for at avstandene mellom høy og lav skulle krympe. Det er kastet på båten.

Ebba Wergeland, lege og forsker

Fattigdommen i Norge

Temperaturen i fattigdomsdebatten har steget i takt med prisstigningen dette året. Ifølge SSB har norske husholdninger i gjennomsnitt fått 18.000 kroner mindre å rutte med i år, og det er de som har minst som rammes hardest.

For gruppen med lavest inntekt er utgiftsøkningen i år på nærmere fire prosent, ifølge SSB. For dem med høyest inntekt er den på litt over to prosent.

Det tydeligste tegnet på at svært mange sliter tungt økonomisk, er de endeløse matkøene som har vokst kraftig over hele landet. Totalt blir det utdelt over 10 millioner mål-

KRISE-ÅRET

2022

I en serie artikler ser Dagsavisen tilbake på krisene i 2022

tider med gratis mat i år, og det er ikke i nærheten av nok til å dekke behovet.

De siste månedene har aleneforsørgere, uføretrygdede, minstepensjonister og mottakere av arbeidsavklaringspenger fortalt hjerteskjærende historier om hva det vil si å være fattig i dag.

– Det er så trist at så mange skal lide, og det skumle er at det er en villet politikk, sier Wergeland.

Alle historiene har ført til en stor debatt om det ikke er på tide å heve de statlige minsteytelsene i trygdesystemet.

Debatten er ikke ny. De siste årene har Dagsavisen satt søkelyset på problemstillingen en rekke ganger, men alle ropene om hjelp har ikke ført til at politikerne har endret kurs.

Flere titalls tusen personer som mottar en statlig trygdeytelse, søker hvert år om kommunal sosialhjelp for å dekke sine utgifter.

For å få denne typen økonomisk nødhjelp, må mange kvitte seg med huset, bilen eller andre eiendeler.

Ifølge SSB har inntektene til uføretrygdede vokst saktere enn i befolkningen totalt de siste 10 årene. Andelen uføretrygdede som lever på en inntekt under fattigdomsgrensen har også økt.

Det siste året har situasjonen forverret seg ytterligere for dem som sitter nederst ved bordet, men det ser fortsatt ikke ut som det er flertall på Stortinget for å heve de statlige minsteytelsene i trygdesystemet.

Da arbeids- og inkluderingsminister Marte Mjøs Persen (Ap) fikk spørsmål om dette i Debatten på NRK, ga hun et svar som ikke kan tolkes som noe annet enn et nei.

Wergeland mener derimot det er åpenbart at minsteytelsene må økes og at Arbeiderpartiet må ta et oppgjør med arbeidslinja.

– I Norge var det Arbeiderpartiet som innførte arbeids-

Fortsetter neste side

Forsker og arbeidsmedisiner Ebba Wergeland mener politikerne sprer fordommer når de sier

Norge: – Det er en villet politikk

NYHETER

Renate Søderlund (t.h.) er en av mange som har gitt fattigdommen et ansikt. Under Debatten på NRK ville hun ha svar fra arbeids- og inkluderingsminister Marte Mjøs Persen (Ap) om regjeringen har tenkt å heve de statlige minstepensjonene. Foto: NRK

linja. De burde lagt den død, sier Wergeland, og legger til:

– Politikerne gjentar og gjentar at det skal lønne seg å arbeide. Det er å spre fordommer. For når de gjentar dette, begynner majoriteten å tro at det lønner seg å gå på uføretrygd og at de som gjør det lever i sus og dus. De må slutte med å si det. Arbeiderpartiet trenger et seminar om arbeidslinjas historiske røtter.

Når hun skal tidfeste når den nye arbeidslinja ble innført, viser hun til attføringsmeldingen som kom i 1992 og velferdsmeldingen som regjeringen la fram tre år senere.

– Velferdsmeldingen ble presentert av Arbeiderpartiets sosialminister, som erklærte at de fra nå av skulle «gjøre arbeid til førstevalg». Som om folk søkte om trygd fordi de heller ville ha trygd enn arbeid. Regjeringen la en gammel overklassefordom til grunn for sin nye sosialpolitikk: For god fattighjelp ødelegger arbeidsmoralen.

Overklassen på 1800-tallet

Wergeland har vært opptatt av dette skiftet i sosialpolitikken lenge. Hun viser fram en artikkel hun skrev for 25 år siden med tittelen: «Mot

tusenårsskiftet med sosialpolitikk fra 1800-tallet».

I teksten går hun historisk til verks for å vise at slagordene bak arbeidslinja, som at arbeid skal lønne seg, ikke er nye.

– Det var nøyaktig det samme som overklassen sa på 1800-tallet. Ingen stønader måtte være bedre enn den dårligste lønna på arbeidsmarkedet, sier Wergeland og legger til:

– Men det overklassen erfarte på 1800-tallet, var at fattigdommen ikke ble borte med denne politikken. Selv da de laget arbeidshus for å gjøre det motbydelig å være uten arbeid, fikk de ikke bukt med fattigdommen.

Wergeland har skrevet at fattiglovene og fattighjelpen, som ble utformet på 1800-tallet, var et ledd i skapningen av det kapitalistiske markedet og at overklassen så på arbeiderne som bærere av varen arbeidskraft.

Hun viser til at offentlige stønadsordninger ble utformet etter prinsippet om *laveste attraktivitet* og at det var i kapitalisternes interesse at flest mulig ble tvunget til å tilby sin arbeidskraft på markedet.

I en av sine artikler viser hun til at Folkeforsikringskomiteen

av 1907, som skrev følgende om fattighjelpen: «Der maa og bør staa skræk av den.»

Wergeland mener det går en rett linje fra hvordan fattighjelpen ble begrunnet på 1800-tallet til politikernes slagord om at arbeid skal lønne seg i dag.

Ikke skyld på Nav-ansatte

I 2001 startet arbeidet med Nav-reformen. Fem år senere var etableringen av den største velferdsreformen i nyere tid et faktum.

Hovedmålet med reformen var å få flere i arbeid eller aktivitet – og færre på stønad.

– Nav ble etablert for å forsterke arbeidslinja i trygdepolitikken, slår Wergeland fast.

Siden etableringen har utallige mennesker fortalt at de nærmest har gått til grunne i møtet med Nav – at de blir presset inn i meningsløse arbeidsmarkedstiltak når det er helsehjelp de trenger.

For mange blir det nærmest en heltidsjobb å dokumentere egne helseplager, og selv når dokumentasjonen fra helsevesenet er på plass, kan Navs rådgivende leger overprøve vurderingene.

Om Nav fatter et feil vedtak, risikerer folk å bli stående uten

inntekt i flere år fordi det er så lang saksbehandlingstid på klagesaker.

Frustrasjonen mot Nav har også blitt forsterket av at politikere til stadighet har gjort endringer i folketrygdloven. Ett eksempel er innstramningen i AAP-regelverket som Solberg-regjeringen innførte i 2018.

Denne innstramningen førte til at flere tusen personer mistet den midlertidige inntektssikringen uten at de var avklart verken mot arbeid eller uføretrygd. Svært mange måtte søke om økonomisk sosialhjelp for å overleve.

Det er også utallige historier om folk som har gitt opp Nav og som ender med å jobbe selv om helsa forverres av det.

Wergeland mener lave trygdeytelser i kombinasjon med et svært strengt regelverk for å motta en permanent stønad som uføretrygd, fører til at mange i ren desperasjon tar underbetalte og dårlige jobber.

– Arbeidslinja skaper et marked hvor det blir stor plass for sosial dumping.

Wergeland mener politikere har gitt Nav-ansatte en nærmest umulig jobb med å hjelpe folk på en god måte.

– Når politikere sier at Nav

må møte folk med respekt, reiser hårene seg på hodet mitt. Det er ikke de Nav-ansatte som ikke har respekt. Det er Stortinget som ikke har respekt når de lager et regelverk som tar utgangspunkt i at folk ønsker å unndra seg arbeid. Når politikere gjør det, er det ikke mye Nav-ansatte kan gjøre for å rette opp inntrykket.

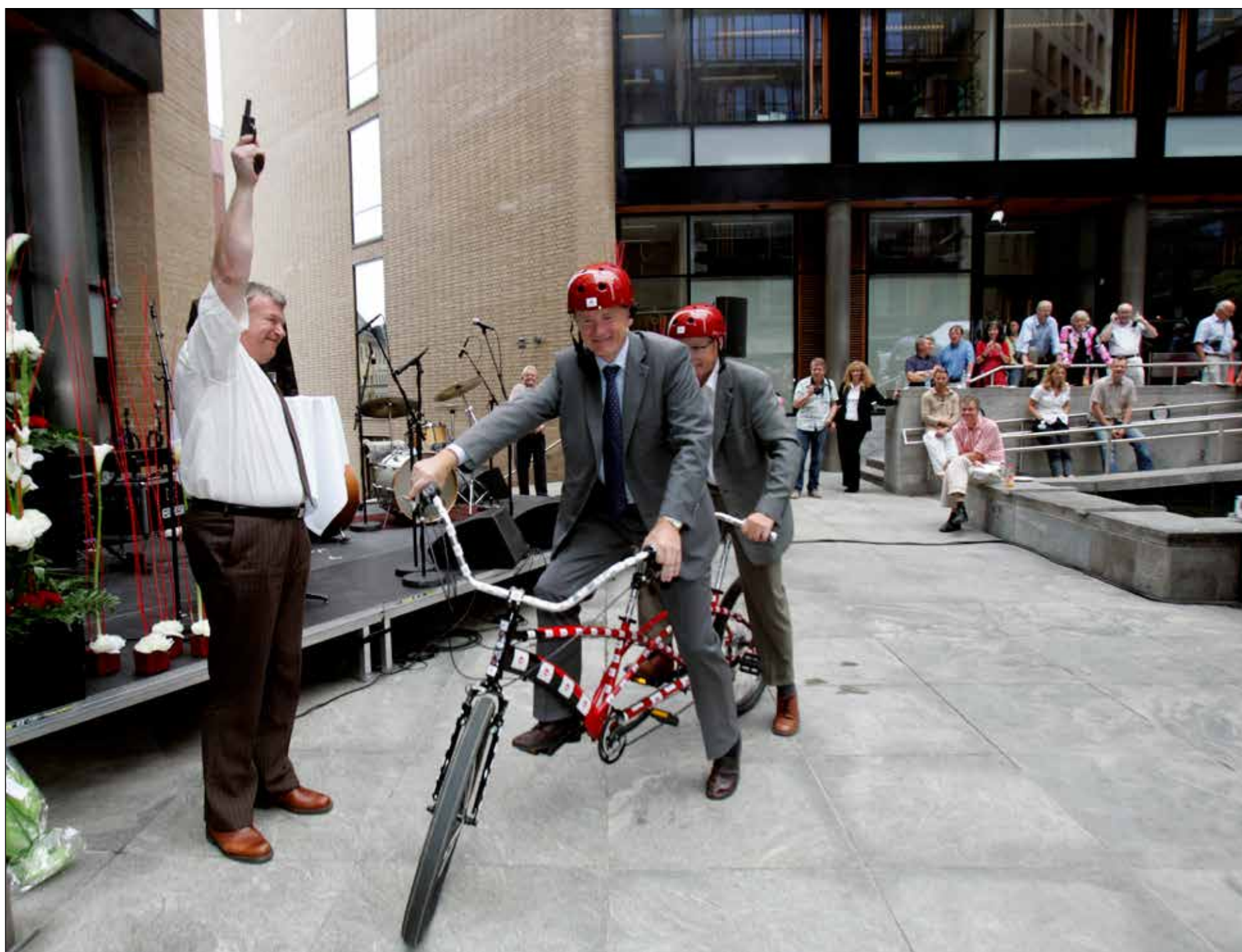
Hun mener altfor få politikere har satt seg inn i situasjonen til menneskene som trenger hjelp av velferdsstaten.

– Mange politikere mangler fantasi til å tenke at reglene de lager, kan ramme dem selv. Hvorfor greier de ikke lenger å identifisere seg med trygdemottakere? Det kan man fundere på.

– Det er ganske utrolig

Wergeland blir også stram i maska når hun snakker om avtalen om et inkluderende arbeidsliv. Den første IA-avtalen ble inngått mellom partene i arbeidslivet høsten 2001. Formålet var å redusere sykefraværet, bedre arbeidsmiljøet og hindre at folk falt ut av arbeidslivet.

– Man kan ikke både inkludere syke og gamle og samtidig få ned sykefraværet. Det visste også partene da de under-

I 2006 fyrte daværende arbeids- og inkluderingsminister Bjarne Håkon Hanssen (Ap) av startskuddet for Nav-reformen.

Foto: Cornelius Poppe/NTB

” I dag dominerer troen på at dårlig råd og økonomisk utrygghet får folk i arbeid. Jeg mener det trengs et fullstendig oppgjør med denne overklassetenkningen.

Ebba Wergeland, lege og forsker

tegnert avtalen første gang. Men det var prisen regjeringen forlangte for å la sykelønnsordningen bestå, slik både NHO og LO ønsket. Alle vet at om du skal ha et inkluderende arbeidsliv, så må sykefraværet opp. Eldre og personer med diagnoser vil naturligvis ha høyere fravær, sier Wergeland og legger til:

– Likevel blir lavere fravær brukt som suksessmål for IA-arbeidet. Det er ganske utrolig.

Hun mener avtalen ikke har ført til et mer inkluderende arbeidsliv, men til mer kontroll og vurdering av sykmeldte arbeidstakere som står i en sårbar situasjon.

– Det finnes ikke lenger

grenser for hvor høye krav som kan stilles til arbeidstakerne. IA-avtalen er mye dårligere enn arbeidsmiljøloven, som ble laget i en tid hvor man tenkte annerledes om folk, sier hun og legger til:

– I arbeidsmiljøloven står det at arbeidslivet generelt skal tilrettelegges så terskelen for å komme inn blir mindre. Det er en inkluderende lov, mens IA-avtalen kom i forlengelsen av angrepene på sykelønna. I den er det arbeidsgiver som er den sterke part. Det ser vi på endringene den har ført til i behandlingen av langtidssykmeldte. Nav overkjører arbeidsmiljølovens bestemmelser om arbeidsgivers tilretteleggingsplikt og arbeidstakers oppsigelsesvern.

Arbeidslinja og de eldre

Wergeland har også skrevet mye om hvordan den nye arbeidslinja rammet de eldre.

I dag lever over 70 prosent av aleneboende minstepensjonister på en inntekt langt under EUs fattigdomsgrense.

Wergeland er spesielt opptatt av pensjonsreformen. Arbeidet med denne reformen ble startet av Stoltenberg-regjeringen på begynnelsen av 2000-tallet.

Målet var å få folk til å stå

lenger i arbeidslivet og spare staten for store pensjonsutgifter på sikt.

Wergeland mener politikerne ikke tok hensyn til at helse er sosialt ulikt fordelt og at det er store forskjeller i forventet levealder mellom ulike yrkesgrupper.

– Den som jobber lenge, skal få en pensjon å leve av. Om man ikke jobber lenge, blir pensjonen veldig dårlig. Og alle vet hvilke yrkesgrupper og samfunnsklasser som slutter tidlig. Ikke fordi de velger det, men fordi de trenger det, sier hun og legger til:

– Feilen med den nye alderspensjonen, er at den presser mange som burde gått av tidligere til å jobbe lenger. De som har lavest utdanning eller dårlig helse, har økt yrkesaktiviteten mest. Det er klart det har negative helseeffekter.

Ifølge Wergeland var det ingen før årtusenskiftet som tok til orde for at folk måtte jobbe lenger selv om den gjennomsnittlige levealderen økte da også.

– Det var sikkert en kommunikasjonsrådgiver som fant ut at det var smart å si at vi måtte jobbe mer fordi vi lever lenger – og det høres liksom riktig ut – men de overså at det er store

sosiale forskjeller i helse, levealder og arbeidsvilkår.

Hun mener derfor at pensjonsreformen er dypt urettferdig.

– Uførhet handler om din kapasitet i møte med omgivelsene. Får du en forskerjobb på et kontor, kan du være arbeidsfør livet ut. Jeg ville vært ufør i femtiårsalderen i mange kvinneyrker, men jeg var heldig med arbeidsvilkårene.

Alternativet til arbeidslinja

Wergeland mener politikerne må finne tilbake til verdiene og menneskesynet som preget sosialpolitikken på 1960- og 1970-tallet.

– Politikken var ikke perfekt på noe vis den gangen heller, men trygden ble utmålt med tanke på behov, og politikerne var mer opptatt av å skape økonomisk trygghet som skulle gi folk mot til å prøve seg i arbeidslivet.

– I dag dominerer troen på at dårlig råd og økonomisk utrygghet får folk i arbeid. Jeg mener det trengs et fullstendig oppgjør med denne overklassetenkningen. Det holder ikke å flikke på dagens Nav. Når utgangspunktet er at de som kommer dit ikke «har arbeid som førstevalg», men er poten-

sielle misbrukere, betyr det jo at Nav møter folk med mistillit, uansett hva den enkelte saksbehandleren vil.

Wergeland vil ha en sosialpolitikk som tar utgangspunkt i at alle skal ha en levelig inntekt.

– Stortingsflertallet har tilpasset folketrygden etter de gamle overklassefordommene i den nye arbeidslinja. Det viktigste er visst at ingen får bedre stønad enn de kunne fått i lønn, selv om resultatet er at alle får dårligere stønader. Diskusjonen om barnetillegget i uføretrygden, er et godt eksempel. Noen fant ut at det måtte vekke fordi noen ganske få firebarnsmødre med lavtlønte deltidsjobber fikk mer i trygd enn de hadde hatt i lønn.

Mange norske politikere er bekymret for at statens utgifter vil komme ut av kontroll om velferdsstatens ordninger for inntektssikring blir for gode. Det er en bekymring Wergeland ikke deler.

– Hvem er det som ikke har råd til likhet, hvem er det som ikke har råd til at vi ikke skal ha fattige? Folketrygdens formål om å utjevne forskjeller og skape økonomisk trygghet for alle, ble vedtatt før oljepengene begynte å renne inn.

jens.marius.saether@dagsavisen.no